

UITĂRI LINGVISTICE PĂGUBITOARE ÎN VATRA STRĂBUNĂ

Dr. Grigore Bușoi

Moto:

M-am născut la țară... Simt de aceea căldura unei subtile satisfacții când dau peste un cuvânt vitregit aparținând familiei regionalismelor de acasă... Aceste cuvinte capătă o densitate specială, cromatică (...), asemeni organismelor vii din urmă cu milioane de ani, pietrificate în inima stâncii.

C.D. Zeletin, *Printre gene*

Ne propunem să aducem în discuția lingviștilor comparațiști, orientaliștilor și nu numai lor, cu modestia nespecialistului, o colecție de cuvinte și expresii din satul Vierșani, comuna Jupânești, județul Gorj (veche vatră de locuire, după cum atestă descoperirile arheologice de la Poarta Luncii și de la situl fostei primării comunale), formulări lingvistice care sunt pe cale de dispariție.

Analiza etimologică a unora dintre aceste regionalisme, sperăm noi, ar putea să evidențieze niște filiațiuni lingvistice remarcabile, care le-ar atesta vechimea, implicit ar putea conduce la o mai bună cunoaștere a limbii traco-daco-române.

Trebuie să spunem cu durere că noi, românii, afișăm o pecingine contagioasă, recunoscută de Dumitru Bălașa în *Dacii de-a lungul mileniilor*, Editura Orfeu 2000, prin formularea: „spiritul istoric minor și păgubitor patrimoniului daco-român, acela de subevaluare a vechimii, valorii și puterii de creație (...), ca și a puterii de apărare a poporului daco-român în fața invadatorilor“.

Verbal, *a uita*, potrivit DEX-ului, vine de la latinescul *oblitare*. Jocul cuvintelor mă duce cu gândul la *obliterare* (oprirea cursului unui anumit fenomen), dar și la slavul *obrintitură* (inflamație, umflătură), perturbatoarea funcționalității, ambele desăvârșind uitarea.

Dacă cercetezi etimologia lexicului românesc, intri într-o stare de indispoziție și perplexitate. Te întrebi cum este posibil ca în limba neamului tău să nu regăsești mai nimic autohton, majoritatea cuvintelor fiind etimoane străine: latine, slave (bulgărești), turcești, ungurești, grecești etc.

Se știe că năvălitorii, chiar dacă staționează, după un timp se duc, se împrăștie, sunt asimilați, vorba Poetului: „ce e val ca valul trece“.

Nu putem accepta, printre multe alte sentințe, exprimarea vehiculată de unii lingviști că traco-geto-dacii cu limba lor, ca pionieri ai creștinismului, aparținători celui mai mare popor din lume după inzi (a se vedea Herodot), au dispărut în urma ocupării a 14% din teritoriul Daciei, de către coloniștii romani, pentru o perioadă istorică scurtă, de 165 de ani.

Dar iată că în 1934, în SUA, apare cartea profesoarei de arheologie Marija Gimbutas – *The Goddesses and Gods of Old Europe*, care declara spațiul carpato-danubiano-pontic ca vatră a vechii Europe, iar pe autohtoni drept creatori de civilizație europeană, cu mult înaintea civilizației grecilor.

Un erudit român, Nicolae Densusianu (1846-1911), frate cu Aron (autorul lucrării *Istoria limbii și literaturii române*, 1885), în opera sa postumă, *Dacia preistorică* (1913) ne prezintă Dacia protolatină, o țară întinsă a graiului tracic (a se vedea teritoriul geto-dacic sub Burebista), limbaj pe care noi îl moștenim de la izvoare, prin continuitate neîntreruptă, dar preluat și de alogeni, vecinii noștri, care au băut apă daco-românească.

La ultimul Congres de dacologie, din iulie 2007, aflat sub zodie diagnostică și, de ce nu, și terapeutică, grație dr. Napoleon Slăvescu, am intrat în posesia cărții dr. Lucian Iosif Cueșdean – *Româna, limba vechii Europe*, Editura Solif, 2006, care aduce noi argumentații lingvistice „întru dăinuirea tulpinii românești“ (aprecierea aparține Preafericitului Patriarh al României, Teoctist).

LIMBA ONOMATOPEICĂ ȘI GÂNGURITĂ STRĂMOȘEASCĂ

Pare a fi credibilă supoziția că la începutul existenței sale, limba era un registru întins de morfeme

(unități din structura cuvintelor) de tip onomatopeic sau de grupări de sunete speciale gângurite care, în timp, au devenit prin aglutinare cuvinte.

Putem să acceptăm postulatul formativ lingvistic al copilăriei, ca fiind o perioadă de viață sensibilă și disponibilă, în refacerea istoriei limbii ascendenților. Și astăzi, copilul este un producător de cuvinte, cu circulație restrânsă, în arealul său de viață. Una dintre surorile mele spunea laptelui *plete*, și pentru mult timp în familia noastră laptele s-a numit *plete*.

În cazul de față asistăm la o metateză (schimbarea ordinii sunetelor într-un cuvânt).

Să ne întoarcem la onomatopee.

Toc! Boc! Cioc!

Într-o zicere de întâlnire cu băiatul morarului, copiii îi spuneau:

Poc! Poc!

Ia motorul foc!

În alte situații, interjecția poate deveni verb:

Cine tocăne în luncă

Mărioara taie furcă...

Și în alte limbi se întâlnește formarea onomatopeică a cuvintelor. În englezește *knock* înseamnă *lovitură*, *pocnitură*, dar și *a bate*, *a ciocăni*, *a bocăni*.

Ni se pare interesant de semnalat observația că în Vierșani, *mici!* este interjecție de chemare a pisicii, iar în engleză *mice* înseamnă *șoareci*.

Să existe o legătură lingvistică străveche între aceste două cuvinte?

Cu *Târ, târ!* Se îndeamnă oile spre a se aduna.

Vocabulele *târlă* și *turmă* și-ar putea avea rădăcina de la această interjecție.

Pentru despărțirea oilor aflate în grup, se încetinea mersul lor și se emitea interjecția repetitivă: *gale, gale!* De aici să derive *agale*?

Vitele se atenționau că vor merge să bea apă prin formularea *adâpadî, adâpadî!* Dacă scoatem morfemul *dâ* rezultă substantivul *apă*. Tot de aici își are originea și verbul *a adăpa*. Știm uzanța că *apa* provine din lat. *aqua*, însă în unele limbi turanice și în persana veche *apa* este *ap*.

Îmi revine în minte o secvență din ceremonialul nunții la sat, adăparea miresei. După a treia încercare, mireasa răstoarnă vatra cu apă. Acest moment s-ar putea să aibă o legătură străveche, astăzi nerevelată, cu actul mulsului vacii, când uneori Joiana dă cu piciorul și răstoarnă șiștarul cu lapte.

Onomatopeea *țalc!* O găsim în cuvântul *a țalcăi*, care are două înțelesuri:

- 1) a mulge vaca când laptele e puțin în uger,
- 2) a urina întrerupt (situație întâlnită în adenomul de prostată).

Ne vom referi în încheierea acestui capitol la două morfeme: *SU* = mână și *LU* = om, cuvinte din limba sumeriană (după cum ne spune dr. Constantin Daniel, un mare medic și orientalist român).

Referitor la *SU* îl găsim în vocabulele românești a *su-căli* (a lucra de mântuială), a *ră-su-ci*, a *su-fleca*, *su-man*, *su-tană*, *su-pinație* (aducerea ante-brațului cu palma în sus) etc.

LU îl aflăm în *lu-me*, *lu-cru*, *lu-ptă*, *Lu-creția*, *lu-mină*. Părintele D. Stăniloae a făcut observația tulburătoare: dintre toate limbile romanice, numai româna a moștenit cuvântul *lume* de la *lumen* (lumină), ceea ce induce portanța și transparența prin care simțim opera Creatorului (*Teologia dogmatică ortodoxă*, I, p. 372).

În final, redăm o secvență, cu valoare semiotică și lingvistică, a începutului unei activități manuale: „*scupie* (lat. *scupire*) în palme, *su-fleacă* mâncă și la *lu-cru*”.

Să-i dăm și noi binețe limbii române: bun lucru!

REGIONALISME CA FORME RELICTE ȘI SFINTE RELICVE

Pentru început, vom trece în revistă câteva regionalisme care induc nuanțări semantice, uneori și cu rol de avertizare.

Astfel, pentru *a spăla*, găsim *a linciuri* (a spăla superficial).

Există și formularea *scaldă*, adică spălătura corpului (restul spălării).

Pentru o transpirație abundentă, se folosește termenul de *năplăială*. Deseori, ea însoțește diferite afecțiuni, la instalarea acestora.

Persoanele cu tulburări în sfera sănătății sunt repertorizate printr-o mulțime de cuvinte care denotă o anumită specificitate:

Astfel avem:

- cârtav – boală ascunsă
- chiantaur – tulburare de comportament indusă de alcool
- porav – indispus
- biteanc – cu capul în nori, nepăsător
- fleanc – slab de minte
- hurdubit – cu tulburări somatice, însoțitoare ale obezității
- mișulit – cu boli venerice, probabil blenoragie
- șengărât – cu boli lumești, producătoare de șancru, probabil sifilis
- pantalog – cu deficiență în mers
- șovârnog – cu o suferință la un picior
- șoimănit – cu defect fizic.

Există o listă bogată de catalogări-invective din care spicuim:

- cațaon – om rău la suflet, descoperit tardiv
- dugos – om închis la suflet, posac, ursuz
- hantiță – flecar, gură căscată
- papacioc – ins dus de nas

- bic – individ voinic, cu preocupări predominant lumești
- măhui – momâie
- natantol – dă în gropi de prost
- năsfiros – care face nazuri
- năvligan – om bine clădit fizic, fără preocupări intelectuale
- paccarât – handicapat.

În gospodăria țărănească găsim o serie de bunuri cu denumiri speciale:

- căpeștere - postavă pentru frământat pâinea, ținută după corlată
- molvă – postavă mare
- pârlău – cilindru de lemn din trunchi de copac gros, putrezit la mijloc și fasonat, în care se face opărirea și albirea rufelor
- ulei – cilindru de lemn gol, recipient pentru păstrat făina
- cofer – vas de lemn pentru sprijunit (primit) țiuca.

În relațiile umane este important să percepem nuanțat comunicarea exprimată:

- a crici – a spune apăsător
- a clențâni – a vorbi ca să nu taci
- a grămujdi – a vorbi ceea ce ți s-a impus.

EXPRESII LOCALE, ELOCVENTE SEMANTIC

Din comoara exprimărilor scânteietoare din lumea satului de altădată redăm o restrânsă culegere antologică:

- „Cine sare pari mulți îi intră un pârmac (țandără ascuțită la ambele capete) în fund“
- „S-a făcut foc și bălbără (flacăra)!“
- „Cântă ca alte milostive (iele, zâne)!“
- „Duce-te-ai bumbene!“ (bumben = nemișcat, înțepenit și umflat)
- „Să nu treci prin scaldă hurelor (femeilor ușoare)!“
- „Să tai buricul copilului pe resteu!“ (nu cunoaștem semnificație acestui îndemn)
- „Pe sub râpă numai gurgumeie (movile de pământ)“! În zonă se află toponimul *Guguleie*, unde se presupune că ar exista o veche așezare omenească. Există într-o poiană un loc numit *La Bordeie*. În ambele locuri ar merita să se facă o explorare arheologică.
- „Creaca, îneaca / Oi vedea / Când n-oi putea!“
- „Dă-i cu dăbuleaua (să faci superficial)!“
- „Am îmbudrigălit (a coase, a împleti de mântuială) ce aveam de făcut!“
- „Să nu lași răstavul (distanța dintre rânduri) mare!“
- „Am făcut niște mijai (nimicuri) de usturoi!“

- „Nu se lovesc (nu se aseamănă) deștele de la o mână, dar om cu om!“
- „Am fost în hodăi!“ (haimana la vecini)
- „Te-ai țâcnit? Ți s-a urât cu viața? Te mai apuci de cap de veac!“ (a trecut vremea acțiunilor de cursă lungă)
- „Nu te mai morânci (frământa) atâta!“
- „A avea zâmbrii sterși (a nu reține puiul în uter, a nu „prinde“ copii)
- „M-au lăsat toate hanteiele (oasele)! (în sensul de a pierde puterea prin folosire îndelungată)
- „Cine mai e în potrozul (fel de a fi) tău!“
- „Sus în deal la curmătură / Se-aude o suierătură. / Pune frunza la pomnit / Să te-audă ăl limănit / Să vină unde-ați vorbit!“ (limănit = iubit).

O LISTĂ DE REGIONALISME CULESE DIN VIERȘANI

Redăm câteva regionalisme, reținute în memoria afectivă a copilăriei mele:

- bomf – neascuțit
- a bumbăni – a da o bătaie răsunătoare, în care se aud loviturile
- bolbotine – verdețuri
- burfă – sac mare
- cârcotă – dispută, proces la judecătorie
- curmei – bucată din scoarță de tei, care ajută la legat
- cionaie – vacă slabă
- cocârlă – ghemuit, îndoit
- ciurciumele – lucruri adunate
- cosoaie – picioare
- crăvită – așezată indecent
- a coțopeni – a te forța
- cotău – specie deomidă, cu mers specific
- cârceabă – căpușă
- curmătură – teren defrișat
- dulfă – cățea
- dăulat – împovărat
- dălnăiuș – leagăn
- dălmă – delușor
- dărap – bucată mare
- dul – umflătură, ganglion
- fofoioagă – varză neînvelită
- hududoii – ogaș
- a hărăpi – a horcăi
- haie – organ genital (ca termen generic)
- glonțan – colț de pământ întărit
- gâldan – scobitură în pământ argilos, unde se adună apa
- a ița – a mișca sacadat, spasmodic

- a împătra – a fi depășit și a nu avea soluții
- a încherba – a strânge
- jnap – bucată mare ruptă din turtă, mălai sau azmă
- jneapăn – copac tânăr, drept, în pădure
- livrej – vin din mere sau pere pădurețe, coapte, în special din mere coricove și pere iernărețe
- mardea – vrece (resturi de săpun)
- melic – apucătură, om însemnat cu un defect
- miscăraie – firimitură
- motârțe – cozi subțiri
- a mutucăi – a se văieta în legea ei (ex. oaia când naște)
- a mondăni – a face ceva fără spor
- nemeșit – lustruit, lucru bine făcut
- nohot – mult
- oricel – dar, cadou (scos din sân sau din pozănar)
- a ojiji – a pune lemne pe foc pentru a le pregăti pentru ars
- a otânci – a pune piedică la jug pentru a egaliza forțele de tragere
- a (se) prefira – a (se) schimba des, ca îmbrăcăminte
- de-a păstrăgala – de-a rostogolul, de-a berbeleacul
- potârnoc – pumn
- pălălăi – a da din mâini haotic
- pielgașă – cu gâtul gol
- potinteu – nemișcat
- a rășchira – a desface
- a răjghina – a despica, a se rupe ramuri după hală (furtună), a disloca coapsele la nivelul șoldurilor
- rapăn – plin de roade
- rămiguri – rămășițe
- stelniță – ploșniță
- sugiuc – panarițiu
- șteap – țepușă din tulpină de plantă
- șuvei – băț (ca termen generic)
- șulfă – haină ușoară
- șutavei – băț mare
- șișcăvit – nu pronunță bine unele litere
- ștomp – stâlp gros, în pământ
- tic – bot
- troncos – cu vorbe grele
- țâțeche – leagăn-cârlig din lemn
- toriște – resturi de paie, fân, din iesle
- tuturigă – cerc mic
- tureac – ciorap scurt
- troală – cu fusta lungă
- țuhașă – glumeață

- țăpligă – spărtură din lemn, ascuțită
- unghete – ungher
- vârlogan – lungan
- vivor – curent rapid într-un râu
- vig – sul de stofă, de pânză
- zăbic – turtă prăjită
- a (se) zgăcina – a (se) clătina, a hățâni
- zăvelcă – fustă.

NOTAȚII FINALE

1. Încorsetați în opresiuni și privațiuni permanente, reverberând la însemnarea lui Horațiu *ducere sollicitae oblivia vitae* („a sorbi uitarea grijilor vieții), ne-am trezit că nu mai știm cine suntem, ajungând a da uitării gloria (*agere oblivia laudis*) străbună (referințe: Herodot și Marija Gimbutas).
2. Conștiința existenței noastre multimilenare are indubitabil și o susținere lingvistică, demers care trebuie pe deplin clarificat.
3. Drumul spre limbajul primordial se stabilește prin evidențierea relației *sunet* (onomatopee, gângurit) – *semnificație* (acceptie, înțeles), iar într-un plan mai larg între *fizică* și *semantică*.
4. Din zestrea de cuvinte zonale întâlnite în copilărie, cu o circulație restrânsă în prezent, majoritatea neconsemnate în DEX, le aducem spre cunoaștere pe multe dintre ele pentru valoarea lor discriminativă în perceperea cauzală și senzitivă a lumii.
5. Istoria națională, limba creștinării, povestirile bătrânești și versurile eminesciene (*Auzi!.. Departe strigă slabii / Și asuprații, către noi...*) emergente din spațiul ființării daco-românești să le facem cunoscute pentru a deveni împărtașanie – adevărate elixiruri ale tinereții veșnice pentru neamul nostru.
6. Să ne întărim prin silvicultură (refacerea codrului frate cu românul) prin *homocultură* (cultivarea omului de soi bun, după un model enciclopedic, unde cultura redevine hrană spirituală), la care să adăugăm însă ingredientele reușitei sociale: muncă și onestitate, credință și unitate.
7. Gândindu-ne la graiul folosit de traci în Peninsula Balcanică ne vine în minte vorbirea istroromână (declarată de UNESCO: limbă protejată) și spunem în dialect istroromân spre luare aminte: „*Dumirica, bisearica e pustie*“ și „*Bătării se duc, copiii nu mai cuvântă pre românește*“.